Modern Türklük
Araştırmaları Dergisi
Cilt 13, Sayı 4 (Aralık 2016), ss. 8-16
DOI: 10.1501/MTAD.13.2016.4.48
Yusuf Has Hacib Özel Sayısı
Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Yûsuf Has Hâcib Balasagun Devrinde Karahanlı Hanedanlığı ve Türk Boylarının Kimlik Arayışı Meseleleri

Anvarbek Mokeev

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi (Bişkek)

ÖZET

Bu makalede, Tyan-Şan ve Yedi-Su boylarına kitleler hâlinde yerleşen Karlukların büyük boylarından Çiğil ve Yağma gibi boyların Soğdlarla etkileşimi, bu boyların etnik değişim süreçleri, yerleşik hayata geçmeleri, din tercihleri, Karahanlı Devleti bünyesinde ve İslâm dini altında tek bir yapıda birleşerek Türkleşmeleri, Soğdak, Kençek, Argu, Hotan ve Tangutlar ile aralarındaki dil etkileşimi üzerinde durulmakta, Karahanlı hanedanlığı ile halkının kimlik arayışındaki kaynaklar yani Türk boylarının efsanevî atası Alp Er Tonga'dan gelmiş olma ve onun Afrasiyab ile ilişkisi anlaşıyı hakkında fikir yürütülmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Karluklar, Karahanlı Hanedanı, Türk boyları, Alp Er Tonga, Afrasiyab.

ABSTRACT

In this article, significant groups of Qarluqs, namely, Chigil and Yagma are studied in terms of how they interacted with the Sogds and the ways they changed ethnically by settling after being nomadic, and how they came to choose their religions by becoming Moslems under the reign of Qarakhans. Similarly, the linguistic interrelationships among Sogd, Kenchek, Argu, Hotan and Tangutlar, along with searching for identity under Qarakhanid dynasty and among its people, the legendary grandfather of Turks, Alp Er Tonga and his relationship with Afrasiyab are studied to shed light on Karluks.

KEYWORDS

Qarluqs, Qarakhanid Dynasty, Turkish tribes, Alp Er Tonga, Afrasiyab.

Kuvvetli, ama kısa ömürlü bir şekilde varlıklarını VI-IX. yüzyıllarda sürdürmüş olan Gök Türk devletleri, iç çatışmalar ve dış düşmanların entrikaraları ile saldırıları dolayısıyla yıkılmış olsalar da, arkalarında eşi benzeri bulunmayan runik yazıtlar bırakarak Türklerin tarih ve kültürünün incelenebilmesi için bizlere önemli bilgi kaynakları kazandırmışlardır (Kononov 1983: 495). VIII-IX. yy. Batı Gök Türk Kağanlığı'nın gelişmesinin bir sonucu olarak ilk önce Türgeş Kağanlığı, daha sonra Karluk Kağanlığı ve IX.yüzyılın ilk yarısından XII. yüzyılın başlarına kadar Doğu ve Batı Türkistan toprakları üzerinde varlığını sürdürmüş olan Karahanlı Devleti ortaya çıkmıştır (Bartold 1963: 41-47; Klyaştornıy 1970: 82-86). Bu süreç, onların Merkezî Asya bölgesinde siyasî, sosyoekonomik ve kültürel bakımdan gelişmeleri ve Soğd kökenli boyların Türk boylarıyla uzun süreli etkileşimi ve kaynaşması sonucu tamamlanmıştır. Gök Türk Kağanlığı'ndan itibaren Yedi-Su ve Tyan-Şan topraklarındaki etnik süreçler, yerli göçebe boylar, bunun yanı sıra yerleşik Soğd kökenli boylar da bir Türkleşmeye doğru gitmekle birlikte, çok yavaş ilerliyordu. Sekizinci yüzyılın ortalarına doğru Türgeş Kağanlığı'nın hâkimiyeti döneminde bölgede yaşayan halkın hem boy, hem kültür ve hem de dil ayrımı tam olarak kaybolmuş değildi (Klyaştornıy 2009: 122-128).

Orta Asyalı Karlukların büyük ve kuvvetli boylarından sayılan Çiğil ve Yağma boylarının Tyan- Şan ve Yedi -Su'ya kitleler hâlinde gelip yerleşmeleri (746-766. yy.), burada bir önceki dönemde başlayan sosyoekonomik ve kültürel süreci değiştirmeden çok ciddî siyasî ve etnik transformasyonlara neden olmuştur (Taşagıl 2013: 239-240).

Kente yerleşen göçebeler ekonomik, etnik ve kültürel açıdan tamamıyla farklı bir çevreye girmişlerdir. Türklerle Soğdların birlikte yaşamaları, etnik sürecin kendi kendini tanımasını ve kültürel etkileşime yol açmayı engelleyememiştir. IX-XI. yüzyıllarda Çüy ve Talas vadilerinde varlıklarını sürdürmüş olan şehirlerin kalıntılarında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan seramik kapların üzerine yazılmış olan kısa ve bölük pörçük Soğdça metinler bulunmuştur. Bu metinlerdeki bilgilerden Türkler ve Soğdların yerleşik hayat ortamında eşit haklara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yedi-Su'daki Türkler bu bölgede yaygınlaşan Maniheizm'e (Mani dini) ve Hıristiyanlık dinine tezahür etmeye başlamışlardı. Onlar, Türkçe konuşmayı yazıya aktarmak için Soğd alfabesinin işlek türünden uyarladıkları alfabe ve Gök Türk runik alfabesi gibi iki türlü yazı sistemi kullanıyorlardı (Klyaştornıy 2003: 169-179).

Böylece, VIII-X. yüzyıllarda Tyan-Şan'ın hayvancılıkla uğraşan halkı Türkleşme sürecini tamamlamıştır. Bu süreç, yeni bir Türkleşme aşamasına, henüz bir buçuk-iki yüzyıl sonraki bir tarihî süreci kapsayacak olan bir dönem sonunda tarımla uğraşan Yedi-Su halkına dönüşmüştür.

Karahanlı döneminde Yedi-Su ve Tyan-Şan yeni etnik, sosyal ve ekonomik yapı

ve yeni manevî kültür değerlerini edinmiştir. Orta Asya'nın yerleşik uygarlığının güçlü etkisinde kalan Türk boylarının yeni ekonomik ve sosyal yapı ilişki sistemine dâhil edildikleri ve bu sistemin bir parçası olarak entegrasyon yolunda X-XI.yüzyıllarda İslâm dinini hızla kabul etmeye başladıkları bilinmektedir.

XI. yüzyılın ortalarında Yedi-Su ve Kâşgar'da, Kâşgarlı Mahmut'un da belirttiği gibi, Türkler yerleşik hayat biçimini toplu şekilde benimsemişlerdir. Bu durum, etnik süreçlerin yönünü de ciddi bir şekilde etkilemiştir ki, Türk boyları arasındaki etnik ayrımcılık ikinci sırada kalmıştır. Ünlü Rusyalı Türkolog S. G. Klyaştornıy'ın belirttiği gibi, "Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* eserindeki önemli konuların Türk boyları değil çeşitli sosyal gruplar olduğu açıkça görünmektedir". Bilindiği gibi, tarih ilmi çevresinde Karahanlı hanedanlığının menşei konusunda yedi hipotezin bulunması da tesadüf değildir. Akademisyen V. V. Bartold'un yazdığı gibi, Karahanlılar kendilerini sadece Türk ya da 'Afrasyab'ın Evi' olarak adlandırıyorlardı (Klyaştornıy 1972: 19).

Türk boylarının hiçbiri devlet içerisinde hâkimiyet kurmamıştı, hiçbir tarihî kaynak herhangi bir boydan ayrı bir hanedanlığın çıktığını açıkça belirtmez ama bu, Karahanlı toplumunun tamamıyla kendi özelliklerini kaybettiği ve boy teşkilatına dayalı devlet geleneğinin tümüyle önemini yitirdiği anlamına gelmez. Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügati't-Türk* adlı eserinde belirttiği gibi, onun döneminde Türklerde boy ve soy teşkilatı gerçek değerini korumuştur. Bu konuyu Kâşgarlı Mahmut, "Ben eserimde sadece Türk boylarının isimlerinden bahsettim, bu boyların soylarının sayısını bir Allah bilir." şeklinde ifade etmiştir.

Ancak, Karahanlı devletinin ikta sistemine dayalı toprak mülkiyeti siyaseti belirli bir ölçüde Türk boylarının bütünlüğünü bozabilmiştir. Büyük boylar çeşitli bölgelerde dağınık olarak oturuyorlardı ve yavaş yavaş kendi kimliklerini kaybetmişlerdi, onlar artık önceki dönemlerdeki gibi ne siyasî birliklerini ne de kültürel-ideolojik bütünlüklerini koruyabiliyorlardı. Onların dağınık parçaları kendilerinin tek bir kökenden geldiklerini sadece genel bir şecere üzerinde farzedebiliyorlardı. Meselâ, İli nehri vadisinde yaşayan Çiğil göçebe boyları ve Isık-Göl'ün etrafında yaşayan diğer Çiğil boylarının Talas vadisindeki Çiğil kenti civarında oturan sakinlerle hiçbir ilişkisi yoktu (Klyaştornıy 1972: 19). Bunun yanı sıra, Karahanlı Devleti'ndeki Karluk, Yağma ve Tuhsi gibi başka büyük boylar da dağınık şekilde yerleşmişlerdi. Onların bazıları göçebe hayvancılık hayatına, bazıları da yerleşik hayata geçmişlerdi. Böylece, XI-XII.yy. Karahanlı Devleti'nin etnik yapısının toprak mülkiyeti kapsamında oldukça büyük bir değişime uğradığı ve boy teşkilatı sisteminin parçalanarak daha çok yöresel bağlantılara dayanan mahalle tipi yeni bir toplumun ortaya çıktığı görülmektedir.

Türk boylarının Karahanlı Devleti'nin siyasî ve iktisadî yapısı kapsamında etkileşimlerinin ve kaynaşmalarının önemli bir sonucu, *Buğrahan dili* (Yûsuf Has Hâcib) ya da *Hakanî dili* (Kâşgarlı Mahmut) olarak adlandırılan tek bir edebî dilin ortaya çıkmasıdır. Bu dili Kâşgarlı Mahmut Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız

lehçeleri ile karşılaştırır. Kâşgarlı Mahmut bütün Türk dilini iki gruba ayırır: Birincisi, temiz, karışmamış, doğru diller; ikincisi, karışmış, bozulmuş diller. Onun fikrine göre, 'en temiz ve doğru' dil, yerleşik halkla konuşmayan, göçebe hayat yaşayan Türklerde kalmıştır. Bunlar, Yedi-Su'da yaşayan Tuhsi ve Tyan-Şan'daki Yağmalardır. Yanlış ve bozulmuş diller kent sakinlerinde ve onlarla her zaman konuşanlardaydı. Kâşgarlı Mahmut bunun sebebinin, Yedi-Su ve Kâşgar Türkler tarafından işgal edilmiş olmakla birlikte, hemen yanlarında Soğdak, Kençek, Argu, Hotan ve Tangutlar yaşadığı için onların dillerinin doğrudan Türk dillerine tesir etmesinden kaynaklandığını söyler.

XI-XII.yy. Yedi-Su'da Soğdların Türkleşme süreci tamamlanmıştı. Kâşgarlı Mahmut'a göre burada iki dil hâkimdi: 'Balasagun sakinleri Türkçe ve Soğdça konuşuyor. Bunlar gibi, Taraz ve Ak-Kent sakinleri de aynı dillerde konuşuyorlardı'. Bazı Türkler Soğdca biliyorlardı ve Soğdca yazabildiklerini Talas vadisinde bulunan runik yazıtlar doğruluyor. Soğdların içinde sadece Soğdça konuşanlar yoktu. Onlar 'Türkler gibi gözüküyorlardı ve onların gelenek-göreneğini kabul etmişlerdi' diye alıntılıyor Kâşgarlı Mahmut (Klyaştornıy 1972: 18-19).

Sonuç itibariyle, Tyan-Şan ve Yedi-Su'da VI-XII. yüzyıllardaki etnik değişimlerin genel neticesi, bu yörede Karahanlı döneminde (X-XII. yüzıllar) yerleşik toplumlar ile konar göçer medeniyetler arasında sıkı bir etkileşim süreci içeren bir hayat tarzının meydana gelmesi oldu.

Karahanlı Devleti tarihi historiyografisinde bugüne kadar araştırmacılar Karahanlı sülalesinin hangi boydan veya soydan geldiklerinin üzerinde durmuşlardır (Klyaştornıy 1972: 20-21) ama Merkezî Asya bölgesinin bu ilk Müslüman-Türk hanedanının kimlik arama süreci tamamen göz ardı edilmiştir.

Çok nadir ve yetersiz olan tarihsel kaynakların verilerine göre, Karahanlı hanedanının kimlik arama süreci meselelerinin araştırılması Yedi Su ve Tyan-Şan bölgesinin Türk halklarının arasında İslâm dininin yayılması ve halkın aydın kısmının Acem edebiyatını benimsemesi ile bağlıdır.

Bugünkü Kırgızistan sınırları ve komşu Yedi-Su bölgesinde İslâm'ın yayılması yeni etnik oluşumun meydana geldiği, yeni sosyal-ekonomik yapının ve kültürün ortaya çıkardığı Karahanlı Devleti'nin (IX. yüzyılın yarısı-XII. yüzyılın yarısı) kuruluşuna bağlıdır. Maveraünnehir'in yerleşik medeniyetinin güçlü etkisi altında kalan göçebe Türk boyları yeni ekonomik ve toplumsal ilişkiler sistemine dâhil edilerek, bu sistemin bir parçası hâline gelerek, yeni kültürel alana entegre olma yoluna girmişlerdir. Bunun dış belirtisi olarak Karahanlı Devleti'ndeki Türk boylarının İslâmiyeti kabul etmelerini sayabiliriz (Mokeev 2010: 174).

İslâm dininin kabul edilmesini, Karahanlı hanlarının tek din ideolojisini kendi iktidarlarını güçlendirme ve dağınık olan etnik boy ve soyları hükümdarın etrafında

toparlama amacıyla kullandıkları bilinmektedir. Bir merkezden yönetilen birleşik devleti kurma şartlarında yerel halkın tarihler boyunca tutunduğu geleneksel çok tanrılı inançlar toplumun birleşmesine engel oluyordu. Bu yüzden, İbn al-Asir'in eserinde anlatılan rivayete göre, İslâm dinini ilk defa Karahanlı devletinin hükümdarı Satuk Buğra han kabul ederek ismini Arapça Abd al-Kerim olarak değiştirmişti (Bartold 1963: 41).

Merkezî Asya bölgesindeki Türk boyları arasında dinlerin yayılması süreci kapsamında önceden hâkimiyetini sürdüren totem şeklindeki şecere rivayetler en başta mitolojik ataya dayalı yeni bir değişime uğramıştır. Orta Doğu dinlerinin yayıldığı bölgelerde tüm halkların atası olarak İncil'deki Nuh Peygamber ortaya çıkar. Bundan sonra, Türk boylarının geleneksel şeceresinde onların atası olarak Nuh Peygamber'in oğlu Yafes söylenir.

Merkezî Asya'nın Türk boyları İslâm dini tarafından etkilenmeye başladıklarında, Arap tarihçisi at-Tabari'nin X. yüzyılın başlarında yazılan *Tarih ar-rusul va muluk* adlı eserinde ilk defa İncil'deki Yafes'in oğlu olan Türk halklarının atası sayılan Türk'ten bahsediliyor (Koroglı 1970). Eski şecere rivayetinin diğer bir versiyonuna Hazar Kağanlığı historiyografisinde rastlamak mümkündür. Bunlarda, Hazarların kökeni, Yahudi ideolojisine göre, Hazarların efsanevî atası İncil'deki Yafes'in oğlu Togarma'dan gelmektedir (Kokovtsev 1932: 572).

Daha sonra, XI. yüzyılın ortasına doğru Karahanlı Devleti'ndeki Türk boylarının İslâm dinine geçme süreci hemen hemen tamamlanırken, Türklerin menşeinin İslâmî ideolojiye göre yapılmış olan konsepti Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügat at-Türk* eserinde yer almıştır. Kâşgarlı Mahmut Türk boylarını sayarken şöyle der: "Türkler yirmi boydan ibarettir. Onların hepsinin kökenleri Nuh Aleyhisselam'ın oğlu olan Yafes'in oğlu Türk'e dayanmaktadır". Sonra, Kâşgarlı Mahmut bu fikrini pekiştirmek için Ebu Bekir al-Mugid al-Cerceranî'nin *Devrin Sonu Hakkında* adlı eserine atıf yaparak bir hadisi örnek verir. Söz konusu hadiste şöyle denilmektedir: "Yüce Allah demiştir ki: benim at-Türk isimli ordum vardır ve ben onları Doğu'da bekletiyorum. Ben bir millete kızacak olursam, o millet üzerine bu ordum gider"(Mahmud al-Kashgari 1982: 82, 273-274).

Böylece, Kâşgarlı Mahmut, eserinde yalnız Türk boylarının ortaya çıkışının İslâm konseptini değil, Hazar historiyografisinin aksine Türk boylarının ilk defa efsanevî atası olarak bahsedilen İncil'deki Yafet'in oğlu Türk'ün ismini yüceltmektedir. İslâm dinini kabul eden Karahanlı Kağanlığı'nın Türk boylarının mitolojik atası sayılan Türk'ün şeceresi aracılığıyla kendilerini Türk dünyasının ayırılmaz bir parçası olarak kabul ettiklerini düşünebiliriz.

Ancak, Kâşgarlı Mahmut'un verilerine göre, bu dönemlerde iktidarda olan Karahanlı hanedanı "Turan" boylarının efsanevî atası olan Afrasiyab'ın doğrudan

varisi olarak bilinmekteydi. Bu tür iktidardaki hanedan ile halkın kimlik tanıma çelişkisini akademisyen V.V. Bartold şöyle anlatmıştı: "Karahanlılar, bir tek İslâm'ın değil Acem destanının etkisi altında olup, mitolojik Turan hanının ismiyle kendilerini "Afrasiyab'ın Evi" olarak adlandırırlardı. V.V. Bartold'a göre, Karahanlı hanları bu Acem destanının etkisinden dolayı devletlerinde yaşayan Türk boyları ile herhangi bir etnik bağlantılarının olmadığını bile ifade ediyorlardı (Bartold 1968-1: 79; Bartold, 1968-2: 461).

Akademisyen V.V. Bartold'un bu fikrini tam olarak doğru bulmak mümkün değildir. Kâşgarlı Mahmut ile çağdaşı Yûsuf Has Hâcib'in verilerine göre, o zamanlarda Karahanlı Devleti'ndeki Türk boylarının folklorunda efsanevî Afrasiyab Türk halk edebiyatının baş kahramanı Alp Er Tonga ile özdeşleşmekteydi (Koroglı 1972).

Böylece, Karahanlı devleti toplumunda Türk boylarının menşelerinin İslâmî konsepti ile iktidardaki hanedanın Acem kimliğini aynı zamanda benimsemelerine rağmen, XI. yüzyılda halkın çoğunluğu kendilerini halk folklorunda yaygın olan mitolojik Alp Er Tonga ve Türk atanın nesilleri olarak algılıyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, Karahanlı devletinin Türk nüfusunun düşüncelerinde Alp Er Tonga Gök Türk devletlerinin hükümdarlarını ortaya çıkarmış olan sülâlenin efsanevî atası sayılan Aşina ile özdeşleştiriliyordu. Karahanlı dönemi edebî kaynaklarında Aşina ismine rastlanmamasına rağmen, Arap tarihçisi al-Masudi'nin eserinde Karahanlı hanlarının Aşina Gök Türk sülalesi ile doğrudan jenealojik bağlantıları olduğu anlatılmaktadır. Masudî'ye göre: "... Karluk'lardan "Kağanların kağanı" gelmektedir ve o tüm Türk boylarının hükümdarıdır, onun ataları ise Afrasiyab ve Şana (Aşina) idiler" (Klyaştornıy 1972: 20).

Böylece, Karahanlı hanları Türkistan'ın yerleşik hayatta yaşayan halkı üzerindeki iktidarını yasallaştırma amacıyla kendi kökenlerini Afrasiyab'a dayandırmışlar ve "Afrasiyab'ın Evi" olarak adlandırılmaya başlamışlardır. Onlar, aynı zamanda Afrasiyab'ı Türk destanlarının kahramanı Alp Er Tonga ile eşleştiriyorlardı. Afrasiyab'ın ismi Karahanlı hanedanının kurucularından biri ve Karahanlı Devletinde İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın (915-955.yy.) şeceresinde yer almaktadır. Sözkonusu efsanevî kağan hakkında Karahanlıların tarihini yansıtan *Mülhakat as-Surah* kitabının müellifi Cemal Karşi şunları yazmıştı: "Satuk Buğra Han al-Mujahid Abd al-Kerim, ibn Bazir Arslan Han Afrasiyab'ın soyundan gelen ibn Tangla (Bilga) Bahur Kadir Han, ibn Puşang, İbn Alp, İbn Risiman" ("Mulhakat as-surah" 2005: 101).

Bilindiği üzere, Türk halk edebiyatının efsanevî kahramanı Alp Er Tonga hakkındaki bilgilere Kâşgarlı Mahmut ve Yûsuf Has Hâcib'in eserlerinde rastlamak mümkündür. Kâşgarlı Mahmut'un kitabındaki *Alp Er Tonga'nın Ölümü Üzerine Ağıt'ta* XI.yüzyılda eski çağ Doğu İran göçebe boylarının efsanevî kahramanı

Afrasiyab ile Gök Türklerden gelen Alp Er Tonga'nın kahramanlıklarının destanlarda özdeştirildiklerini görebiliyoruz.

Böylece, Karahanlı toplumunda Türk boylarının menşeinin İslâm konseptinin ve iktidardaki hanedanın kimliğinin Afrasiyab'a dayandığı inancı olmasına rağmen, XI.yüzyılda halkın çoğunun kökenleri konusunda efsanevî Türk ve Alp Er Tonga'nın imgeleri vasıtası ile daha çok Türk kimliğini benimsedikleri açıkça görülmektedir.

Eski İran halk edebiyatı üzerine araştırma yapan ünlü edebiyatçı V. Bertels ve Türkolog H. Koroglı tarafından yapılan Karahanlı çağı Türk ve Fars edebiyatı kıyaslamalı analizinde, X-XI.yüzyıllarda Orta Asya ve Horasan topraklarında Afrasiyab'ın Türk kahramanlık destanlarına işlendiğini görebiliyoruz. Bunun bir örneği olarak, Yûsuf Has Hâcib ve çağdaşı Kâşgarlı Mahmut'un birbirlerinden bağımsız olarak kendi eserlerine Alp Er Tonga'yı Afrasiyab ile özdeşleştirerek dâhil etmelerini gösterebiliriz. Bu konuda Yûsuf Has Hâcib: 'Türklerin arasında Alp Er Tonga büyük bilgi ve beceriye sahipti. O hepsini biliyor ve anlıyordu. Onun gibi kaç meşhur ve tecrübeli kahramanı yuttu bu dünya. Alp Er Tonga'ya Tacikler Afrasyab diyorlardı' (Kutadgu Bilig 1959: 31; Koroglı 1983: 106).

H. Koroglı'nın fikrine göre, bu iki büyük düşünür de Türklerin rivayetlerinde Acem halk edebiyatındaki Afrasyab'ın karşılığını bulmaya çalışmışlar ve onun karşıtı olarak daha çok Alp Er Tonga'yı uygun görmüşlerdir. Bununla beraber, araştırmacılar IX-X.yüzyıllarda Doğu İranlılarda Afrasiyab imgesine uygun gelen, sonra da Turan'ın efsanevî hükümdarı Afrasiyab'ın kimliği ile özdeştirilen Gök Türk kahramanı Alp Er Tonga'nın varolma ihtimalinden bahsederler. Gök Türkler arasında epik kahraman Alp Er Tonga'nın popüler olduğunu Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig* eserinin yazıldığı bölgeden Kâşgarlı Mahmut tarafından toplanan folklor materyalleri de belirtir. Meselâ, *Dîvânü Lügat at-Türk*'teki aşağıdaki satırları içeren Türklerin yas ağıdı vardır:

"Öldün mü Alp Er Tonga,
Arkana bırakıp meşhur ismini?
Kader onun intikamını alsa bile
Şimdi kalbim paramparça" (Mahmut al-Kashgari 1982: 33).

Şüphesiz, halk bu şekilde sadece meşhur kahramanın yasını tutar. Bu bakımdan Kâşgarlı Mahmut'un kendi şehrinin isminin Afrasyab'ın oğlunun ismi ile bağlantılı olduğu söylentisi ilgi çekicidir. 'Barsgan, Afrasyab'ın oğlunun ismidir. Ve o Barsgan'ın kurucusudur. Şehir ise Mahmut'un babasınındır.' diye yazar *Dîvânü Lugati't-Türk*'ün yazarı Kâşgarlı Mahmut. Bu iddiası ile o, Yûsuf Has Hâcib kadar Afrasyab'ın Türk kökeninden olduğuna emindir. Bununla beraber, Kâşgarlı Mahmut Orta Asya'nın çok eskilerden beri Türklerin memleketi olduğunu öne sürmektedir.

Yukarıdakilerden yola çıkarak, Karahanlı devletinin ortaya çıkmasıyla beraber

Karahanlı hanedanlığı ve halkının kimlik arayışı iki farklı kaynağa dayanmaktadır. Birincisi, Türk boylarının efsanevî atası olan Alp Er Tonga'dan gelmiş olduklarını içeren seçere ve ikincisi, Doğu İran boylarının efsanevî atası Afrasiyab ile akrabalık ilişkileridir ama Firdevsî *Şahname* adlı eserinde, İranlıların, Afrasiyab'ın Turan'ın Türk boylarının efsanevî atası olduğuna inandıklarını belirtmişti. Galiba, Afrasiyab, o bölgenin Türk boylarının kültürü ile sıkı sıkıya bağlı olan Karahanlı devleti halkının Türkleşen Doğu İranlı boylarını simgeliyordu.

Karahanlıların kendini tanımlamasına ilişkin yukarıda bahsedilen iki önemli paradigmanın yanı sıra İslâm ideolojisinin Karahanlı toplumu üzerindeki önemli etkisini belirtmek lâzımdır. Satuk Buğra Han ve onun soyundan gelenler için dağınık yaşayan çeşitli Türk boylarını hükümdarın etrafına konsolide etmek için İslâm konseptinin de devlet ideolojisine entegre edilmesi zaruriyeti olduğu bilinmektedir. Bu açıdan baktığımızda, bütün Karahanlı yöneticilerinin isimlerine 'Gazi' (İnanç Savaşçısı), Yüce Allah'ın gölgesi vs. gibi İslâmî unvanların eklenmesi boşuna değildir.

Kaynaklar

BARTOLD V.V. (1963) Oçerk Istoriyi Semireçiya//*Sobraniye Soçineniy*. T.II, Ç.1. Moskva.

BARTOLD V.V. (1968-1) Dvenadsat Lektsiy po Istoriyi Turetskih Narodov Sredney Aziyi//*Sobraniye Soçineniy*. T.V. Moskva.

BARTOLD V.V. (1968-2) Sovremennoye Sostoyaniye i Blijayşiye Zadaçi İzuçeniya İstoriyi Turetskih Narodnostey//*Sobraniye Soçineniy*. T.V. Moskva.

BERTELS E.E. (1960) Istoriya Persidsko-Tadjikskoy Literaturı// *Izbrannıye Trudı*. T.I. Moskva.

Djamal al-Karşi (2005) "Mulhakat bi-s-Surah"//*Istoriya Kazahstana v Persidskih Istoçnikah*. T. I. Almatı.

KONONOV A.N. (1983) *Poyema Yusufa Balasagunskogo "Blagodatnoye Znaniye"//Yusuf Balasagunskiy. "Blagodatnoye Znanıye"*. Izdaniye Podgotovil S.N. Ivanov. Moskva.

KLYAŞTORNIY S.G. (1972. #1) Epoha Mahmuda Kaşgarskogo//*Sovetskaya Tyurkologiya*. Baku.

KLYAŞTORNIY S.G. (1970. #4) Epoha Kutadgu Bilig//*Sovetskaya Tyurkologiya*. Baku.

KLYAŞTORNIY S.G. (2003) *İstorıya Tsentralnoy Aziyi i Pamyatniki Runiçeskogo Pisma*. Sankt-Peterburg.

KLYAŞTORNIY S.G. Sultanov T.İ. (2009) *Gosudarstva i Narodı Evraziyskih Stepey*. Sankt-Peterburg.

KOKOVTSEV P.K. (1932) *Evreysko-Hazarskaya Perepiska v X veke*. Leningrad.

KOROGLI H.G. (1970. #4) Alp Er Tonga i Afrasiyab po Yusufu Balasaguni i Drugim Avtoram// *Sovetskaya Tyurkologiya*. Baku.

KOROGLI H.G. (1983) *Vzayımosvyazi Eposa Narodov Sredney Aziyi, İrana i Azerbaycana*. Moskva.

Mahmud al-Kashgari (1982) *Compendium of the Turkic dialects (Diwan Lugat at-Turk)*. Edited and translated with Introduction and İndices by Robert DANKOFF. Part I. Harward.

MOKEEV A. (2010) *Kırgızı na Altaye i na Tyan Şane*. Bişkek.

TAŞAGIL A. (2013) *Kök Tengrinin Çocukları*. Bilge Kültür Sanat Yayınevi. İstanbul.

Yusuf Has Hacib (1959) *Kutadgu Bilig*. *Tercüme*. (Çeviren Reşit Rahmeti ARAT). Türk Tarih Kurumu Yayınevi. Ankara.

Anvarbek Mokeev

Prof.Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

E-posta: anvar.mokeev@manas.edu.kg

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 15 Ocak 2017

E-yayın tarihi: 22 Mayıs 2017

Çıktı sayfa sayısı: 9

Kaynak sayısı: 17